

Շուպեցին ի բնիկն իւր վայր. ուր ի կատար ցըցուեալ լերին
Կողկողի ողբանըւէր, եւ ցարդ արտօսըր կաթեն վէմք:

Ովիդեայ Այլակերպութիւնք Գիրք 2:

Պոլիկտես առ Կրասնոսր:

(Տես երես 211)

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ժ Դ .

Պոլիկտես առ Կրասնոսր:

Միջանկեալ առնակալք. — Տրիքունք ժողովրդեան. — Համարակալք. — Փոխառն մարակալք:

Վերջի նամակիս մէջ ջանացի համառօտապէս Հռոմայ կառավարութիւնը հասկըցնելու: Գանձաւորներէն սկսեալ որոնք շէնքին հիման վրայ դրուած են, մինչև հիւպատոսները՝ որ անոր գաւթն են, պատշաճողութիւնքն՝ որիչ են, իրաւունքներն՝ ծանօթ, պարտաւորութիւնները՝ հաստատուն օրէնքներով որոշեալ, անանկ որ կարծես թէ էական ատենակալութիւններէն և ոչ մէկը կրնայ անոնց մերձենալ՝ որոնք քեզի ծանուցի: Սակայն կան ուրիշներ որ անոնցմէ բոլորովին օտար են, որոնք պարկեշտ՝ տիպոսով մը՝ զիրենք ունեցողներուն անանկ իշխանութիւն մը կու տան, որ մէկ քանի պարագայից մէջ վերագոյն է քան զհիւպատոսաց իշխանութիւնն, որ կրնայ նաև ուղղակի ընկճել զանոնք:

Նախ ուրեմն ծովափէն քրիստոնէի սկսիմ, որոնց անունը յաճախ չորս կողմս կը լսեմ: Այս անմիաբանութեան որդիքը՝ այն ատեն հաստատուած ըլլալով երբ աղետալի կոիւններով երկու կարգերն իրարու հետ կ'իյնային, չտեսնէին երբեք իրենց սկիզբը: Թագաւորաց մերժուելէն տասնըվեց տարի ետքը, Ժողովուրդը՝ մենծերուն տիրապետութենէն ձանձրացած, և պարտատեարց անյադ ընչափրութենէն սպառեալ, երաւ փախաւ այն քաղքէն՝ որ ալ ոչ իբր հայրենիք կը համարէր, երգուննալով մէյ մ'ալ ոտք չկոխելու՝ մինչև որ հին պարտուց պարտաւորութիւնը իրմէն բոլորովին ջնջէին, և մասնաւոր ատենակալներ ընտրելու իրաւունքն իրեն չնորհէին, որոնք կարող ըլլային այնուհետև իրեն բարւոյն վրայ հսկել: Ծերակոյտն և Պատրիկներն՝ այս լքումէն իրաւապէս սարսափելով, քիչ մը ուշ հասկցան որ ինքնակալք ան ատեն կը դադրին տիրապետելէն՝ երբ ալ հպատակ չունին. ուստի վախնալով որ այնուհետև ոչինչ ընդգիտութեամբ ամէն բան կրնան կորսնցնել՝ բռնադատուեցան ամէն բան չնորհելու անոնց՝ որ կանխաւ խոհեմ թոյլտուութիւններով կրնային դոհ ընել:

Սակայն պարտուց թոյլտուութիւնը մէկ քանի փոփոխութիւններով եղաւ. այսինքն այն քաղքացիները միայն անկէ ազատ եղան՝ որոնք հատուցանելու բոլորովին անկարող էին. անոնք որ օրինաց զօրութեամբ իրենց պարտատեարց ձեռքը մատնուած էին՝ խալըսեցան անոնցմէն, և ժողովրդեան ալ հրապարակաւ շնորհուեցաւ այն պահանջած իրաւունքն՝ որ կարող ըլլան անանկ ատենակալներ ընտրելու՝ որ իր բարիքը հոգան: Ասով ուրեմն անմիջապէս նոյն օրը գորհները հաւաքուեցան, և Ժողովրդեան մէջէն ընտրուեցան յաղթանակող դատին նեցուկներն, ծովափէն քրիստոնէ տիպոսով: Այսպիսի ալ դեռ բաւական չեղաւ. այլ անմիջապէս անոնց ընտրութենէն ետքը օրէնք մ'ալ հրատարակեցին, որով կ'արգիլէին թէ ոչ ոք կարող ըլլայ անոնց գէմ ինչ և ինչ կերպով բռնութիւն բանեցնել, նոյնքալ ի ինչ կոչելով զան՝ որ այս օրինաց գէմ ընելու յանգրդ ներ, որուն ինչքն իսկ Դեմետրէի գիցուհոյն փախի նուիրուէին, և ո՛ր և ինչ քաղաքացի կարող կ'ըլլար անպատուհաս զան սպաննելու: Այս օրինաց ճշգիւ պահպանութեանը վրայ ամէն մէկը երգունեցաւ, թէ առանձին իրեն համար և թէ իրեն յաջորդաց համար, զարհուրելի անէծքներ կար. դաշուելով անոնց գէմ որ իրենց երգմունքը մտնալու յանգնէին: Ան ատեն Ժողովուրդը յաղթանակաւ քաղաքը դարձաւ՝ առաջնորդեալ իրեն նորընտիր իշխանաւորներէն. և որպէս զի իր փախուստին կրօնական կերպարանք մը տայ իր քաղաքած տեղը Լէառն Նափթալի կոչեց, ուր նաև հաւորին Արամազդայ բազին մը կանգնեց:

Առջի բերան միայն երկու Տրիքուն ընտրուեցան. քիչ մը ետքը ուրիշ իրեք աւելցուեցան, և 297 տարւոյն անոնց թիւը մինչև տասն ելաւ: Ժողովուրդը ջանաց իր պաշտպանները շատցնելու, որուն ծերակոյտն ամենեւին արգելք մը չգրաւ. յուսալով որ որչափ աւելի բազմանային այնչափ ալ աւելի զիւրին կ'ըլլար զանոնք երկպառակելու:

Շատ մը տարիներ ըստ գրուիչ տեղեկութեան մէկ կ'ըլլար իրենց ընտրութիւնը: Սակայն այս ժողովոց մէջ, որոնց նախագահ կը նստէին մեծ տեղնակալք, քիչ մը Ժամանակէ ետքը գիտեցին որ գուշակները ծածուկ Պատրիկաց ձեռնառու ըլլաւ:

1. Գլ. Cérès.

2. Ըստ Դիոնիսիոսի Աղիկառնացոյ, Գիրք 2: Գլ. Թ, Ժողովուրդը առջի բերան երկու Տրիքուն ընտրեց. յետոյ անոնց վրայ ուրիշ իրեք ալ աւելցուց, և այս հինգ արիւնքներով նորէն հռոմ մտաւ:

լով, ընտրութիւնները կ'արգիւէին, յաճախ ան-
յաջող գուշակութիւններ մէջ բերելով: Այս
գիտարութիւնն վերցնելու համար, առանց կրօն-
քին դպչելու, 282 տարւոյն, Պոլսի մէջ Վերսու
Տրիբունը վճռել տուաւ, իրեն անսունը կրող,
Պոլսի օրէնքի մը միջոցաւ, որ Տրիբունը ըստ
«Կոնստանտինոպոլսի» մէջ պիտոր ընտրութիւն,
որոնք գուշակ-
ներուն արարողութեանց ենթակայ չեն, որովհետեւ
անոնց նախագահ նստող ատենակալները չունին
այն մասնաւոր ձիրքը որ դից կամքը հարցնեն: Ա-
մէն տարի, Դեկտեմբերի Իգոսաց չորսին, նոր
Տրիբուններ կ'ընտրեն, որոնք նոյն ամսուն տաս-
նին իրենց պաշտօնը կը սկսին կատարել: Պաշտօ-
նի մէջ եղող Տրիբուններէն մէկը վիճակով կ'որո-
շուի, այս ժողովքիս նախագահ նստելու: Ատեն-
մը, երբ օրը բաւելու չըլլար այս գործողութիւնն
լնցնելու, անոնք որ արդէն ընտրուած կ'ըլլային՝
իրաւունք ունէին իրենց իրենցմէ ընկերներ ընտ-
րելու, մինչեւ լրանար այն թիւն որ օրէնքը կ'որո-
շէ: Այս կերպ ընտրութիւնը ընթացիկօրէն կ'ը-
սուէր: 305 տարւոյն Տրիբուն օրէնքով մը վճռե-
ցաւ ըստ ցեղից քուէարկութեամբ որոշելու այս
տասնից թիւը:

Թէպէտ և ի սկզբան տրիբուններու իշխանու-
թիւնը շատ հեռի էր այն զօրութենէն որ յետոյ
ստացաւ, սակայն իրմով հռոմէական կառավա-
րութեան բնութիւնը շատ փոփոխութիւններ կը-
րեց: Ամէն դասուց իշխանութիւնն, նոյն իսկ ա-
տենակալացն ալ խախտեցաւ: Տրիբունը այնչափ
աւելի զօրացան՝ որչափ աւելի արգելք ըլլաւու ի-
րաւունքն ունենալով, քան թէ իրենց իրենցմէ գոր-
ծելու, անկարելի էր որոշել այն կէտն՝ ուր պիտի
կանկ առնէին: Նոյն այս առջի ատեններէ սկսեալ
ոչ միայն յայտնի կերպով ժողովուրդը պաշտպա-
նել սկսան, ամէն օրինաւոր իշխանութեան դէմ,
այլ նաև ծերակուտին, և որ և իցէ աստիճանի ատե-
նակալաց որոշմունքները մերժել, և մէկ խօսքով
ոչնչացնել, դատաստանական վճիռները խափա-
նել, զինուորագրութիւնները, հարկատուութիւն
ները, և նաև Ալեքսանդր որոշմանցը դէմ գնել. իսկ
ժողովուրդը ուրախութենէն յիմարեալ կը գովէր
այն դատապարտելի գործողութիւնները որոնք իբ-
րեւ մեծարանք մը կը սեպէր իր զօրութեանը:

Սակայն ամէն բանի ընդգիտման շատ քիչ էր
գեւ. ու մինչև ամէն բանի ձեռք զարնելու յանդիմ-
նեցան: Այսպէս համարձակեցան հինգ տարուան
միջոց՝ ատենակալաց ընտրութեանը խափան ըլլա-
լու, ամէնէն արժանաւոր քաղաքացիք դատաստա-
նի կանչելու, յաղթանակողը իր յաղթանակին
կառքէն վար իջնցնելու, զօրավարներ և նաև հիւ-
պատոսներ՝ բանտարկելու. և վատանուն ընելու
նոյն այն ժողովուրդը զոր պաշտպանել կը ձևացը-
նեն, իր գլխաւորները անպատիւ ընելով. միով
բանիւ, որպէս զի մէկ հայեցումով մը միայն ցու-
ցնեմ քեզի ասոնց իշխանութեան սասակութիւնը,
կայիտս վէտուրիոս անունով հռոմայեցի մը ի
մահ դատապարտեցաւ, ժողովրդեան Տրիբունի
մը ճամբան դադար ժամանակը՝ տեղ չտալուն հա-
մար:

Նաև կրօնքը, այն սանձը զոր դիւր մարդկային
կրից գրին, կրօնքն իսկ Տրիբունից չափազանց իշ-
խանութեանն ալ աւելի ուժ կու տայ. իրենց ան-
ձը նուիրական է, որոնց նաև «Կոնստանտինոպոլսի»
կու տան: Ոչ միայն սրբապղծութիւն սեպուած է
անոնց անձանց դէմ ինչև իցէ փորձ մը, այլ նաև
ծանր պատուհասներ սպառնացած են անոնց՝ որ
Տրիբունից վրայ խօսելով ինչև իցէ անարգական
խօսք անոնց դէմ զուրցեն: Վերջապէս ինչ ալ
համարձակին զուրցելու, յայտնի օրինաց մը պատ-
ճառաւ՝ ոչ ոք կրնայ անոնց խօսքն ընդհատելու՝
երբ ժողովրդեան առջին կը ճառախօսեն:

Այսպէս վստահ ըլլալով որ բռնութիւնը իրենց
դէմ չգօրեր, և միշտ պաշտպան ունենալով բազ-
մութիւնը, որ անոնց զեղծմունքները իրեն փառք
կը գրէ, այս անձինքս, որոնք և ոչ ատենակալաց
կարգէն կը սեպուին, անպատուհաս զանոնք կը
նախատեն, այնչափ որ նաև օրինաց վրայ ալ իշխե-
լու տատիճանը հասեր են:

Անհետեւ իստուրգի մը միջոցաւ՝ այս ժողո-
վրդեան իրաւանցը պաշտպան հպարտ նեցուկնե-
րը, ամբարտաւանութիւնը պարզութեանը հետ
կը միացնեն, ու փառասիրութիւնը չափաւորու-
թեան երևութիւնը կը ծածկեն: Չեն կրնար երբեք
վայելել այն շքեղ պատիւներն՝ որ զարդ են նաև
ամենալայն ատենակալութեանց. երբոր ճամբան
երթալու կ'ըլլան, առջնուն ստորին պաշտօնեայ
մը միայն կ'երթայ, որ հաւանքով կ'ըսուի, և աւելի
հնազանդութիւն ու վախ կ'ազդէ քան թէ նուի-
րակ մը: Պարզ մէկ խօսքով մը միայն քաղաքացի
մը կ'արգելու ու բանտ կը տանի, առանց ամենեւին
ընդգիտմութիւն մը կրելու. և այս ժողովուրդը որ
այնչափ սնապարծ է իր իրաւանցը վրայ, առանց
բռնութեան տեղիք կու տայ այն իշխանութեանը՝
որ կարծէ թէ նոյն իսկ իրմէն կը բղիխ:

Կը շարունակուի:

1. Մարգուս կիրքը անանկ ճարտասան մ'է, որ միշտ կը համոզէ:
2. Նպատակը տեսնելը դիւրին է, բայց նետը նպատակին հանդիպելը դժար:
3. Հաւատարիմ բարեկամը որ թոյ նման է, որ քովի ծառը չոր ալ ըլլայ՝ սիրով անոր կը պըլ-
լուի:
4. Որուն որ կարողութիւնը հաւասար է իր բաղձանքին, երջանիկ է ան մարդը. և որովհետեւ
մարդուս կարողութիւնը քիչ բանի կը հասնի, ա-
նոր համար պէտք է որ չափաւորէ իր բաղձանքը:

1. Գլ. Cooptatie.
2. Պըլուտարք. ի վարս Տիբեր. և Կայ. Գրաք-
ոսի:

1. Լատ. Sacro-Sancti.
2. Լատ. Viator.